

פרופ' שמואל ליימן-ווילציג, ראש המחלקה למדעי המדינה

בלוג מס' 28 – העתקות: בעיה עתיקת ימים

תשאלו מרצים מהי הבעיה הגדולה ביותר בהוראה כיום, ואני מנחש שרובם ישיבו "מכת ההעתקות" או בלשון האקדמיה "פלגיאט", כלומר: העתקת רעיון (או יותר גרוע: ציטוט מילולי) של מישהו אחר ללא אזכור שם המקור. חמורה מכך (ולא "גניבה" מבחינה פורמלית) היא רכישת עבודה שלמה מהמוכן.

לפני ש"אשתלח" בסטודנטים, צריך לומר שחלק מהאשמה מוטלת גם על המרצים. זאת מאחר שיש באפשרותם למנוע את הרוב המכריע של מקרי ההעתקה בקלות רבה כפי שאפרט בהמשך. מניעת הבעיה היא, לכן, קודם כל שאלה של רצון; "אמצעי המניעה" - קיימים. אפשר להרחיב את היריעה ולטעון כי בחברה הישראלית כולה (או החברה העכשווית בכללה) קיים "אי-ליגליזם" מסוגים שונים. הגישה התועלתנית גרידא (המטרה מקדשת את האמצעים), ותרבות ההישגיות בכל מחיר גורמים לתופעות שונות ומשונות; ראו, למשל, את ההצבעה הכפולה של חברי הכנסת שלנו. אך מאחר שבעיה זו קיימת במידה זו או אחרת גם בחו"ל, אי אפשר לטעון ל"בלעדיות ישראלית".

אתחיל בדבר חשוב שמרצים אינם מרבים להסביר: הפלגיאט פוגע בראש ובראשונה בסטודנט עצמו. הכיצד? בעידן המידע, בו החומר הנלמד בתואר כלשהו הופך למיושן די מהר, העיקר בלימודי השכלה גבוהה הנו "השחזת הראש". הרי הסטודנט ייצא לשוק העבודה ולחיים האזרחיים אחרי התואר כשמימוניות ניתוח וחשיבה שיטתית ומדעית הם הכלים אשר יבטיחו את ההצלחה בחיים. הם ולא ציון זה או אחר בסמינריון X או Y. במלים אחרות, אם החיים הם תחרות ספורט והלימודים הנם האימונים, מי שקונה או מעתיק עבודות ממישהו אחר משול לאתלט שרוצה להגיע לאולימפיאדה אך במקום להתאמן כראוי הוא משחד את איגוד הספורט שלו להציב אותו בנבחרת. כשמגיעה האולימפיאדה ברור כי הוא כלל איננו מוכן לתחרות ברמה כזו. כמו שאומרים: "בלי להזיע, אי אפשר להגיע" – או בלע"ז: no pain, no gain. כך, שעצתי הראשונה למרצים: בשיעור הראשון של הסמינריון הסבירו את הנקודה החשובה הזאת. השקעה עכשיו תישא פירות במשך כל החיים – וזיוף עכשיו היא הונאה-עצמית יותר משהוא הונאת המרצה והמוסד.

אך זה ברמת ה"הסבר". הלכה למעשה, מה ניתן לעשות? מסתבר שלא מעט. להלן כמה עצות פשוטות – כל אחת רבת תועלת כשלעצמה.

1) חומר עדכני: לדרוש שבעבודה יופיעו מספר מסוים של מקורות משנת הלימודים הנוכחית (למשל, בסמינריון, חמישה). הדבר יכריח את הסטודנט שמתכוון לקנות עבודה להתאמץ באיתור ובשיבוץ נכון של חומר זה בתוך עבודה לא שלו. כמובן, ללא קשר לבעיית ההעתקות, יש היגיון צרוף בדרישה זו מאחר שבמדע אנו דורשים הסתמכות על המידע והמחקר הכי טרי.

2) חומר רלוונטי מהקורס: כנ"ל, אלא שהפעם יופיעו מקורות מהרשימה הביבליוגרפית בסילבוס של הקורס. שוב, עבודה קנויה לא תכלול לרוב חומרים אלה והסטודנט יצטרך להתאמץ לשלבם...

3) חובת הצעת מחקר: מדוע דורשים "הצעת מחקר" רק עבור תזה או דוקטורט? הרי אם סמינריון מיועד לתחילת הדרך של הכשרת החוקר הצעיר, יש מקום לדרוש כבר כאן את כל המרכיבים של המחקר – כולל ההצעה. המטרה: המרצה יוכל להניח אצבע על הדופק ולפסול מראש נושאים שנראים "חשודים". ברוב המקרים, כמובן, הנושא המוצע ע"י הסטודנט אינו "פסול" כשלעצמו, אך המרצה עשוי לדרוש שינוי משמעותי בשיטת המחקר. זה עשוי למנוע את הרכישה, מאחר שסטודנט שמתכנן קניית עבודה מן המוכן, יציע מלכתחילה נושא עם מערך מחקר מגובש. שינוי מערך המחקר ישבש, איפוא, את "תוכנית הרכש". כמובן, שיטה זו יעילה בתנאי אחד הכרחי: על המרצה להודיע מראש שלא תתקבל כל עבודה שחורגת מהצעת המחקר שאושרה (כדי למנוע טענות מסוג: "החלטתי תוך כדי המחקר לשנות כיוון...").

4) הכרת מקורות הרכישה: על המרצה מוטלת האחריות גם להכיר אתרים אשר מציעים עבודות לרכישה – בארץ. האתר הגדול ביותר הוא www.ubank.co.il. אך הבעיה אינה רק ברכישת עבודה שלמה. לא מעט סטודנטים קצת יותר מתוחכמים – מעתיקים פסקאות שלמות ממקורות שונים, למשל, מתוך האינטרנט (מכל מיני מאמרים, מסות, כתבות וכו' בנושא הנידון). כאן שימוש מושכל של המרצה במנוע חיפוש יוכל בקלי קלות לעלות על התרמית. מספיק להכניס משפט אחד "חשוד" ל"גוגל" והמנוע ימצא את המקור. כמובן, אינני מציע לעשות את זה בכל עבודה, אלא כשעולים חשדות (ראו הסעיף הבא).

5) חידוד החושים: לא צריכים לחשוד בכל עבודה טובה המגיעה לשולחן המרצה, אבל לא יזיק אם המרצה יחדד קצת את האנטנות. כמה דוגמאות: א- פרק תיאורטי כתוב למופת (ארגון, תחביר וכו') וכל שאר העבודה מוצגת בצורה מרושלת – סימן מובהק לכך שהפרק הראשון אינו של הסטודנט. ב- עבודה בינונית יחסית, אשר שזורים בה כל מיני מונחים שרק דוקטורנט היה משתמש בהם ואשר לא הוזכרו כלל בקורס (קיבלתי לאחרונה את המונח הבא: "גישה פנומולוגית" בהקשר האינטרנט – לא לגמרי ברור לי מה הקשר אך, בכל אופן, זה איננו מצוי בהרצאות או בחומר הקריאה). ג- שימוש במקור שאינו נמצא באף ספרייה בארץ (חומר ארכיוני בחו"ל; ספר אזוטרי בצרפתית; וכו'). ד- שימוש בסטטיסטיקה מתקדמת ומתוחכמת. ה- עבודה מצוינת מסטודנט שקיבל 75 במבחן ואשר לא העיר אף הערה "חכמה" בדיונים בשיעור.

6) איום ב"שיחה לאחר הגשת העבודה": על המרצה לרשום בבירור בסילבוס ו/או בהנחיות לכתיבת בעבודה את המשפט הבא: "המרצה שומר לעצמו את הזכות לקרוא לסטודנט לשיחה קצרה בקשר לעבודה המוגשת - אחרי בדיקתה." כלומר, בהקשר לסעיף הקודם, ניתן לשאול "אז למה התכוונת כשכתבת "גישה פנומולוגית"? או: "הספר של פלוני שהסתמכת עליו בדיון כדי לגבות את עמדתך – די חשוב. מה היתה המסקנה המרכזית של הספר לדעתך?" או: "מעניין שהשתמשת בניתוח anova; מדוע?"

כמובן, אם המרצה רוצה לעשות את עבודתו כפי שבאמת צריכים לנהל סמינריון, אז היה יושב עם כל סטודנט כמה פעמים במהלך הקורס כדי לעמוד על התקדמות המחקר – ואז אימת שאלותיו היו מונעות כמעט לחלוטין את בעיית ההעתקות. אולם, כשגם בסמינריון לומדים 25 (ואף יותר!) סטודנטים, הדבר אינו מציאותי.

הקורא בטח שם לב שלא העליתי את הסוגייה השכיחה ביותר: ועדת משמעת והסנקציות שלה. נכון, גם זו קיימת, אולם זו כבר "תרופה אחרי המכה" – ואנו מעונינים למנוע את המחלה. מה גם, שוועדות משמעת בחלק מהמוסדות אינן כלל מרתיעות ("כעונש, עליך לכתוב עבודה מחדש". סליחה? איזה "מחדש" – הרי הוא קנה את הראשון! אז איזה "עונש" זה?). אך אם כבר בעונשים מרתיעים עסקינן, יש רק אחד שממש ירתיע את שאר הסטודנטים, שאולי חושבים על העתקה/רכישה – ומשום מה לא ידוע לי אל מוסד כלשהו המפעיל אותו: **פרסום שמו של העבריין ברבים, כלומר ברחבי הקמפוס (בליווי העונש)**. הדבר נעשה בבתי משפט לגבי גנבי מכולת. האם גניבת דעת באוניברסיטה אינה חמורה לא פחות?

בסופו של דבר, לא צריכים לקבל את בעיית ההעתקות והרכישות כתופעת טבע או כ"מכת מדינה". יש מה לעשות – ללא הסתבכות יתרה, אך תוך נקיטת צעדים שהנם בלאו הכי דברים חיוניים לתהליך הלמידה בהשכלה גבוהה.

wilzis@mail.biu.ac.il